

PARCELHOUSE

BEVARING AF

I V E J L E

FORORD

Byrådet vil med denne vejledning gerne være med til at skabe en debat om, hvordan vi bevarer og renoverer vores parcelhuse.

Byrådet arbejder på at skabe en smukkere by inden for mange temaer som en del af kommunens arkitekturpolitik. Det gælder høj arkitektonisk kvalitet i nybyggeriet, smukkere erhvervsområder, spændende boligområder, forbedring af det visuelle miljø i gader og centre med nye belægninger, træer, bænke og lignende byudstyr.

Vores parcelhuskvarterer er store og meget synlige, så derfor vil nogle indbydende områder gøre Vejle til en smukkere by. Vejledningen vil forhåbentlig skærpe interessen for parcelhuset, både når det gælder gamle bevaringsværdige parcelhuse og nye parcelhuse. Det er individuelt, hvilke ønsker den enkelte ejer har til sin drømmebolig, og vejledningen skal give inspiration til, hvordan parcelhuset kan fungere som ramme for fremtidige boligønsker.

Vejledningen har derfor to formål. Det ene er at sætte fokus på kulturarven i vores ældre parcelhusområder og give nogle gode råd om, hvordan husene kan bygges om eller bygges til uden at det oprindelige arkitektoniske udtryk forsvinder. På den måde kan vi fastholde de bevaringsværdige huse i de gamle parcelhusområder.

Det andet formål er at vise gode eksempler på, hvordan der kan bygges til nyere parcelhuse med respekt for husenes arkitektur.

Smukke og indbydende forhold er ejerens visitkort. En smuk bygning, en flot indgang og parkeringsplads, gode opholdsarealer, en velplejet beplantning, og kvalitet i belægninger giver indtryk af, at huset har en ejer, der er bevidst om at værne om det gamle eller være med til at skabe det nye, så det enkelte hus er med til at øge den samlede attraktion i et boligkvarter.

Det er byrådets håb, at vores parcelhuse kan fremtidssikres i en positiv dialog mellem ejere, rådgivere og kommunen, så vi kan bevare kvaliteterne i parcelhusområderne endnu bedre end i dag.

Vejle Byråd, oktober 2003

1

INDLEDNING

Denne vejledning er en hjælp til alle, der skal i gang med en ombygning af et parcelhus. Vejledningen peger på de forhold, som du bør være opmærksom på ved om- og tilbygning. Hæftet er ikke en facitliste, og det indeholder ikke byggetekniske løsninger. Her er det altid nødvendigt at få et professionelt råd hos en fagmand. Der er nævnt bøger og hjemmesider, der giver gode råd om ombygninger. Du bør dog også altid kontakte en arkitekt, når der skal bygges til.

De fleste fotos viser gode eksempler på de forhold, der er særligt fremhævet ved det enkelte hus, og det kan forhåbentligt give inspiration, når du selv skal i gang med et projekt.

Hvis du ejer et gammelt

bevaringsværdigt parcelhus, forpligter det, da det gælder om at bevare vores fælles kulturarv. Til gengæld får du stor glæde ved at have et smukt hus. Den sjæl og rigdom af detaljer, der er i gamle huse, får man ikke i et nyt. Hvis du vil have et moderne hus, så kan det være bedre at ombygge et gammelt så meget, at den oprindelige karakter går tabt. Ejeren har altså et stort ansvar for at bevare den bygningskultur, der ligger i huset. Det gælder også ejerens rådgivere og håndværkere.

Hvis du skal forbedre eller vedligeholde et hus, er spørgsmålet derfor »Hvad er rigtigt, og hvad er forkert?« Der findes ikke noget let svar på det spørgs-

mål, og heller ikke kun ét svar. Det gælder om at bevare huset i den arkitektur, det er bygget i. Det betyder ikke, at alt skal føres tilbage til fortiden, men en ombygning bør ske under respekt for de kvaliteter, som gamle bygninger har.

Det kan f.eks. ske ved at bygge om i samme arkitektur som huset oprindeligt er bygget i, eller ved at tilføje en helt nutidig bygning, der tager hensyn til det eksisterende hus.

Hvis du har et nyere parcelhus, er det lige så vigtigt at tage stilling til, hvordan der kan bygges til, så huset får nye kvaliteter. Det kan være ved at få et smukkere lys ind i boligen, eller ved at tilføje flere rum, der kan give nye muligheder, når

familiens behov ændrer sig. Som ved gamle huse kan du vælge at fortsætte med at bygge til i husets oprindelige arkitektur, eller du kan føje helt nye former eller materialer til. Det er vigtigt, at man får en helhed i huset, der er harmonisk og sikrer investeringen på langt sigt.

Det er svært at vurdere, hvordan vi i fremtiden vil se på de nutidige parcelhuse. Vil de blive betragtet som bevaringsværdige om 50 år - eller vil de blive vurderet som byggeri uden kultur, der blot kan rives ned og erstattet af nyt byggeri?

Vejledningen indeholder også en historisk beskrivelse af parcelhusene i Vejle. Perioden går fra 1860 til i dag. Formålet

med dette afsnit er at give større indsigt i de kvaliteter, som husene har fra forskellige perioder, og dermed også sætte fokus på, hvad der særligt er værd at bevare.

Du bør være opmærksom på, at der kan være lokale planer, der bestemmer, hvordan huset skal se ud ved ændring af facader, tag mv. Hvis huset er bygget før 1940, kan du også se i Vejle Kommuneatlas. Her har alle bygninger fået en bevaringsværdi, og der er gode råd til forbedringer.

Vejle Byhistoriske Arkiv & Stadsarkiv kan i mange tilfælde hjælpe med historiske fotos og oplysninger om gamle huse. Du er også velkommen til at kontakte Teknisk Forvaltning om råd og vejledning.

2

3

Forside: Lidobebyggelsen,
Fredericiavej
1 Nørre Allé 23
2 Fredericiavej 90A
3 Stadion Allé 21

ÆLDRE PARCELHUSE

I de følgende afsnit er der en række gode råd, som du som husejer bør have i dine overvejelser, når du ønsker at vedligeholde, bygge om på eller bygge til dit parcelhus.

Det er vigtig at respektere disse huses karakterer og kvaliteter. Ligeledes kan det have betydning at forholde sig til, hvordan huset oprindeligt er tænkt, så du ikke ændrer eller helt fjerner karakteristiske og tidstypiske detaljer, der fortæller om husets historie og den tid, det er bygget i.

Du behøver ikke forfalde til ren nostalgi. Du må gerne forny og fortolke, men her kan det være vigtigt at søge vejledning hos en arkitekt, så det væsentligste i husets arkitektur bevares.

1

2

3

FACADER

Facaderne er husets ansigt udadtil og er derfor særdeles vigtige for husets udseende.

De historiske huses oprindelige facadekarakter bør bevares så vidt muligt.

Er huset i blank mur, som eksempelvis et murermesterhus eller et statslåns-hus, bør denne bevares, hvis den er i orden og uden skader.

Tegl kan være så medtaget, at murværket ikke kan bevares, og så kan pudning være en løsning for at bevare muren.

Du bør dog være opmærksom på, at puds skjuler det liv og detaljer, der er i teglsten, og husets karakter kan dermed ændres fuldstændigt. En funkisvilla er normalt pudset, og dette er et væsentligt træk, der bør bevares. Villæer fra omkring 1900-tallet og bungalows findes både i blank mur og i pudset tilstand, og man bør derfor vurdere det enkelte hus for at tage stilling til en ombygning. Facadebeklædning bør undgås.

- 1 Jellingvej 9 - Smuk rødstensvilla
- 2 Sdr.Villavej 25 - Facade i blank mur
- 3 Sdr.Villavej 14 - Pudset facade

OVERFLADEBEHANDLING

Der findes mange typer overfladebehandling til facaden, bl.a. plastikmaling, oliemaling, cementmaling, silikatmaling og kalk.

For at vælge den rigtige overfladebehandling til det enkelte hus og opnå

det bedste resultat bør du få en faglig vurdering, før du går i gang. En forkert løsning kan resultere i, at overfladen hurtigt vil skalle af.

FARVER

Husets farve er også et vigtigt aspekt for oplevelsen af facaden.

Generelt bør du undgå stærke »modefarver«, da disse ikke oprindeligt er tiltænkt huset. I stedet bør du vælge farver, der er karakteristi-

ske for hustypen eller det enkelte hus. Hvilke farver har det enkelte hus haft gennem tiden, hvilken farve havde det oprindeligt, og hvilke farver er karakteristiske for området og perioden, det er bygget i? Det er vigtige spørgsmål, der kan hjælpe til farvevalg af et hus.

BYGNINGSDETALJER

Særlige bygningsdetaljer i facaden som gesimser, murstensudsmykninger og bemalinger bør bevares og gerne fremhæves, da disse er med til at gøre husets facade mere karakterfuld og oplevelsesrig.

KARNAPPER, ALTANER OG TÅRNE

Karnapper, altaner og tårne er karakteristiske bygningsdele, der bør bevares. De er en vigtig del af husets udtryk, der fortæller om tankerne bag huset. Udskiftes disse, bør der laves nye med respekt for husets arkitektur.

- 1 Niels Skousvej 10 - Et funkisinspireret hus med markant farvesætning
2 Sdr.Villavej 15 - En rigt detaljeret facade i velholdt, blank mur
3 St. Bjerggade 1 - Tårn med løgformet kuppel
4 Sdr.Villavej 19 - Fint udført karnap med originale vinduer

T A G

Tagets form har stor betydning for et hus som helhed, og den oprindelige tagform bør bevares for at fastholde husets arkitektoniske udtryk.

En speciel tagform kan være karakteristisk for en bestemt byggeskik eller periode som f.eks sadeltaget med halvvalm på murermesterhuset, det lave pyramidetag på bunga-

lowen og mansardtaget i glaserede tegl på palævillærne. Disse bør således ikke ændre karakter ved udskiftning.

Hvis tagbeklædningen kræver udskiftning bør materialerne overvejes grundigt.

Som hovedregel bør de oprindelige tagmaterialer som tegl, skifer, zink og tagpap anvendes - afhæn-

gig af hustype. Materialer som bølgeeternitplader, stålplader og betontagsten virker fremmede på en ældre, bevaringsværdig bygning, og det arkitektoniske udtryk forringes, bl.a. fordi disse materialer ældes meget forskelligt fra tegl, træ og puds. Dermed får de ikke den samme patina som resten af huset.

KVISTE, OVENLYS OG SKORSTENE

Originale kviste, der oprindeligt er brugt på et hus, bør bevares.

Kvistene er med til at gøre taget mere levende samtidig med, at de giver et godt lys til tagetagen.

Ønsker du at lave nye kviste, bør du tage hensyn til tagets form og størrelse, så kvistenes proportioner og placering ikke dominerer huset. Materialerne bør være inspireret

af husets øvrige materialer.

Bliver nye kviste for voldsomme kan ovenlysvinduer bruges i stedet. Disse må dog ikke blive for store. Ofte er to mindre vinduer med mellemrum bedre end ét stort.

Originale skorstene og udluftningskanaler bør ligeledes bevares, også selvom de ikke længere er i brug.

1 *Stampesvej 33 - Den oprindelige tagform er bevaret med et nyt mansardtag i sortglaseret tegl*

2 *Grejsdalsvej 53 - Detaljeret tagudsmykning*

3 *Uhrskovvej 9 - En ny kvist er harmonisk tilpasset tag og udtryk*

4 *Sdr. Villavej 15 - Oprindelig kvist i bindingsværk*

5 *Sdr. Villavej 5 - Den oprindelig kvist i er bevaret*

VINDUER

Husets oprindelige vinduer bør så vidt muligt bevares.

Udformningen og placeringen af disse er sket i forhold til husets udtryk og proportioner, og de er derfor med til at give et tids- og stiltypisk præg.

Feks. har det traditionelle muremesterhus små, sprossede, ofte hvidmalede vinduer i træ, mens

funkisvillaen har store vinduer i støbejern, der er placeret i husets hjørner.

Hvis det ikke er muligt at bevare eller reparere de oprindelige vinduer, bør nye vinduer tilpasses mest muligt efter de gamle mht. materialer, farver, rammer og sprosser.

For brede trærammer og sprosser gør vinduet klodset, og termovinduer i

plast bør helt undgås, da sprosserne bliver kraftigere og profileringen mindre detaljeret. Vinduet bliver dermed mindre elegant. Dobbelte rammer og forsatsruder bør overvejes i stedet.

Profilen i vinduet har stor betydning for oplevelsen.

En smukt profileret træramme giver et blødt lys med mange skygger.

- 1 Kirkebakken 18 - Originale vinduer med flerfarvet glas
- 2 Gl. Kongevej 7 - Originale vinduer i det flotte vindfang
- 3 Fredericiavej 86A - Runde vinduer er også typisk for funkisvillaen
- 4 Fredericiavej 86A - Originalt vindue

DØRE OG INDGANGSPARTIER

Mange bevaringsværdige huse har døre eller indgangspartier, der er karakteristiske for perioden eller for det enkelte hus, og disse bør i høj grad bevares.

Indgangspartierne er ofte fremhævet med en trappe, ved et udhæng eller ved detaljer i murværket.

Døre er oftest malet og har en blank overflade og udført i træ med forskellige udskæringer og

mindre glaspartier. Når døre og indgangspartier skal repareres, bør man tage hensyn til deres oprindelige udtryk.

Døre bør laves af træ, som forstærker husets originalitet og helhedsindtryk. Døre helt i glas kan være et brud med husets oprindelige idé. Dørenes farver bør overvejes grundigt, og nye farver bør vælges ud fra den oprindelige farvesætning.

1 Agersnapsvej 18 - Et diskret indgangsparti med fine detaljer

2 Søndermarksvej 47 - Originalt indgangsparti

3 Gl. Kongevej 10 - Et markant indgangsparti på den klassicistisk inspirerede villa fra 1926

4 Strandvejen 22 - Et oprindeligt indgangsparti til en muremestervilla fra 1917

5 Niels Skousvej 10 - Et enkelt og typisk indgangsparti til de funkisinspirerede villæer fra 1930'erne

6 Brummersvej 8 - Et flot detaljeret indgangsparti på en villa fra 1928

TILBYGNINGER

Alle former for tilbygninger til ældre bevaringsværdige bygninger som havevestuer, terrasser og andre udvidelser af boligen bør ske med stor respekt for det oprindelige hus.

Igen er det husets ide og arkitektoniske udtryk, der har betydning.

Materialer, proportioner og placering af en tilbyg-

ning bør tilpasses, så den eksisterende bygning kan få en tilbygning, uden at »magten« bliver helt taget fra det oprindelige hus.

Tilbygninger bør også tilpasses nabobygninger, hvis de indgår i en samlet bebyggelse.

Det gælder om at bevare huset i den arkitektur, det er bygget i. Det betyder

ikke, at alt skal føres tilbage til fortiden, men en ombygning skal ske under respekt for de kvaliteter, som gamle bygninger har. Det kan ske ved at bygge om i samme arkitektur, som huset oprindeligt er bygget i, eller ved at tilføje en helt nutidig bygning, der tager hensyn til det eksisterende hus.

1 Stadion Allé 14 - Nye, enkle altaner, der ikke skæmmer muremestervillaen fra 1912

2 Brummersvej 10 - Elegant tilbygning, der er udført med respekt for villaens oprindelige karakter

3 Gl. Kongevej 11 - Et nyt indgangsparti og opholdsareal i glas med tårnvirkning

2

3

FORHAVEN

Det er ofte på grund af den private have, at folk vælger parcelhuset som bolig. Her er plads til ophold og leg for børn, og familien kan nyde de grønne arealer.

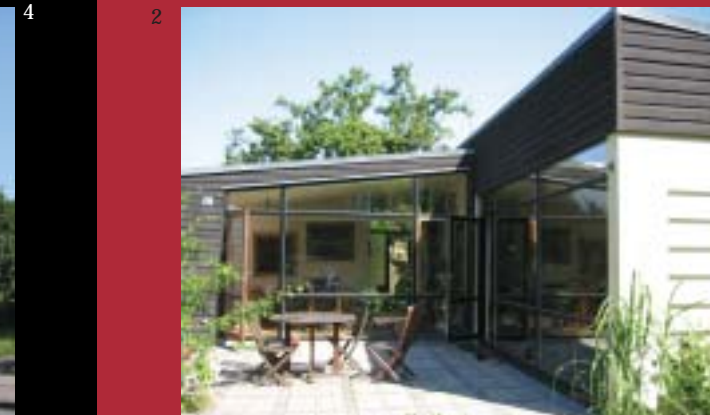
Dette areal er vigtigt for den samlede oplevelse af énfamiliehuset, og der bør nøje vælges belægninger, beplantninger og belysning, så huset præsenteres flot på grunden. Det er positivt, hvis huset ikke er gemmes væk bag tæt beplantning og hegn.

Det virker imødekommen-

de og venligt, at man som besøgende kan opleve huset fra vejen. Placeringen af huset på grunden og bearbejdningen af forarealet mod vejen har stor betydning for helhedsoplevelsen af et parcelhuskvarter. Er bygningerne placeret på samme måde på grundene, eks. med gavlene mod gaden, bør forhaver behandles ensartet med beplantning eller hegn, så der opnås et harmonisk og roligt indtryk af kvarteret. Et sted man har lyst at bo og være.

- 1 Tæt beplantning gemmer husene væk
- 2 Erik Eriksens Vej - Åbne forhaver mod gaden gør, at man opfatter bebyggelseens sammenhæng
- 3 Fredericiavej - Det åbne græsareal mod gaden og bygningernes tilbagetrukkethed giver Lido - bebyggelsen karakter
- 4 Fredericiavej - Den lave, ensartede beplantning fremhæver murerrestervillaerne og deres ensartede præg

NYERE PARCELHUSE

Man har friere hænder, når det gælder parcelhuse fra 1940'erne og frem til i dag pga. husenes ofte enkle udtryk.

Det er dog stadig vigtigt, at du tager højde for helheden, og selvom huset ikke er bevaringsværdigt, bør du stadig overveje ændringer og tilføjelser grundigt.

Ligeledes er materialeval-

get vigtigt for at opnå et vellykket resultat.

I parcelhuskvarterer er der lavet mange ombygninger, tilbygninger og andre former for renoveringer.

Blandt de mere synlige er glastilbygninger og andre former for udestuer, vinduesudskiftninger, vindfang ved indgangspartier, garager, carporte, nye tagbelægninger samt ovenlys

og kviste i tagfladerne. Mange af disse ændringer tager ikke hensyn til det enkelte hus. Eksempelvis passer et glaseret tegltag sjældent til et typehus fra disse perioder, da husene får palækarakter. Ønsker du denne stil, bør du overveje at investere i en helt anden type hus.

En arkitekt kan derfor også være en hjælp, når

du vil foretage ændringer på dit parcelhus af nyere dato.

På de følgende sider fremhæves en række vellykkede eksempler på ændringer og forbedringer af nyere parcelhuse.

- 1 Hesselager 8 - En ny tilbygning med udgangspunkt i det eksisterende hus, men i et mere nutidigt udtryk
- 2 Nørre Allé 4 - Et anonymt og mørkt hus i betonelementer har fået nye kvaliteter med en tilbygning med stort glasparti
- 3 Polarvej 53 - Ny havestue i gode materialer giver det anonyme hus fra 1984 en ansigtsløftning
- 4 Niels Ebbesens Vej - En ny tilbygning der giver 70'er parcelhuset et positivt løft
- 5 Florasvej 58 - Et statslåns hus fra 1951 har med isstandsættelse og en ny tilbygning opnået et nyt udtryk
- 6 Kløvervej 12 - Et typisk hus fra 1950'erne med en ny flot og velproportioneret tilbygning

RETNINGSLINIER FOR OMBYGNING

FACADE

- Facader i blank mur bør bevares.
- Farvevalg og overfladebehandling bør udføres med respekt og tanke for husets karakter og type.
- Karakteristiske bygningsdetaljer og bemalinger bør bevares.
- Karnapper, altaner og tårne mv. bør bevares, hvis de er oprindelige.

TAG

- Oprindelige materialer som tegl, skifer m.m. bør fastholdes.
- Den oprindelige tagform bør bevares.
- Udhæng bør ikke bruges, hvis det strider mod husets arkitektur.
- Tagmaterialer som stålplader, betontagsten, bølgeeternit og andre materialer bør ikke bruges, hvis det strider mod husets arkitektur.
- Oprindelige kviste bør bevares.
- Nye kviste bør udformes i harmonisk størrelse i forhold til taget.
- Nye kviste bør placeres under hensyn til husets og tagets proportioner og facadens rytme.
- Flunker (kvistenes sider) bør udføres i zink eller glas, og de skal være smalle.
- Ovenlys bør afpasses tagets størrelse. To mindre er ofte bedre end et stort.
- Tagrender og tagnedløb bør udføres i zink eller i specielle tilfælde i kobber.
- Oprindelige skorstene bør bevares, selvom de ikke længere er i brug.

2

- 1 Nørre Allé 14 - Nyistandsat hus, hvor de flotte gamle vinduer er bevaret
- 2 Lundevej 3 - Ny kvist med sider(flunker) i glas lukker ekstra lys ind til tagetagen
- 3 Uhrskovvej 9 - Ny kvist beklædt med zink er tilpasset det eksisterende hus og dets proportioner
- 4 Brønsoddevej 3 - God harmoni mellem bygninger og indgangsparti
- 5 Sdr.Villavej 7 - Nyt indgangsparti respekterer husets byggeskik og materialer

VINDUER

- Oprindelige vinduer og deres placering bør bevares.
- Vinduets proportioner og størrelse på sprosser bør bevares. Sprosser bør ikke være mellem glasset i termovinduer.
- Nye vinduer bør typisk udføres i træ, i særlige tilfælde i støbejern eller aluminium.
- Nye vinduer bør males i overensstemmelse med husets oprindelige vinduer.
- Termovinduer i plast med kraftige rammer og sprosser bør undgås. Dobbelte rammer og forsatsruder bør overvejes i stedet.
- Placering af nye vinduer bør respektere eksisterende murhuller og husets facaderytme.

DØRE OG INDGANGSPARTIER

- Oprindelige og karakteristiske døre og indgangspartier bør bevares.
- Nye døre og indgangspartier bør udformes med respekt for arkitekturen i det enkelte hus.
- Materialer bør vælges ud fra materialer, der oprindeligt er anvendt.

TILBYGNINGER

- Tilbygningers materialevalg, proportioner og placering bør respektere det oprindelige hus.

GRUNDEN

- Belægninger, beplantning og belysning på forarealerne bør være indbydende og tilpasset husets og områdets karakter.

3

4

5

PARCELHUSOMRÅDERNES UDVIKLING I VEJLE

I sidste halvdel af det 19. århundrede skabte industrien nye muligheder i Vejle og fra 1890 - 1920 voksede byens befolkningstal eksplosivt, fra 9.000 til 22.000 indbyggere. Ca. 5.000 boede i centrum mens de nye kvartaler optog de øvrige. Vardevej kvarteret i Vestbyen, Uhrhøj og Søndermarken opstod omkring år 1900 og fra midten af 1920'erne og frem til 1940 var områderne omkring Vejle Vindmølle og med Nørremarken ene om at optage tilflytterne. Syd for byen havde udstykningsen af Pedersholm været startskuddet til et byggeri ved Ribevej. Bakkerne mod syd kom til at rumme mange originale villaer. Begyndelsen var gjort før 1900 med

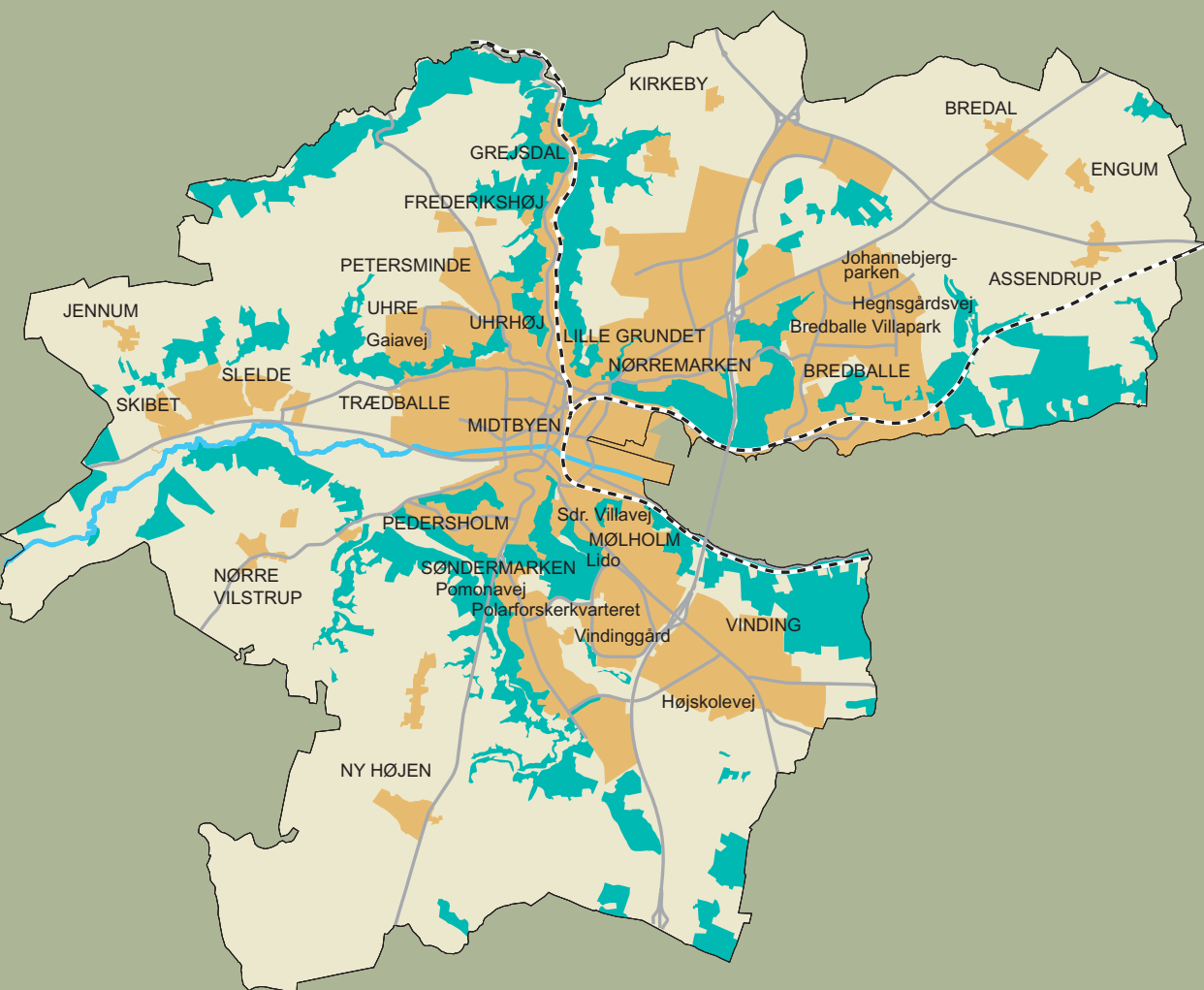
enkelte villaer ved Kid-desvej. Senere bliver der bygget mod syd ad Søndermarksvej til Søndermarksskolen. I Mølholm og Vinding var en lignende udvikling i gang. Bakken med Vejle Vindmølle og især Sdr. Villavej har mange bygninger med stor arkitektonisk kvalitet. Med de tunge bygningskroppe og de mange detaljer er vejens villaer fine repræsentanter for de borgerlige villaer fra år 1910 og fremefter. Der er også eksempler på det, som fra 1910 - 1930 kom til udtryk i bevægelsen »Bedre Byggeskik«. Funkisbebyggelsen Lido på Fredericiavej blev opført i 1930'erne af bygmester Bertel Nielsen. Ved indvielsen rummede bebyggelsen også svøm-

mehal, restaurant og klubværelser. Nu er den karakterfulde hovedbygning og de fine villaer langs Fredericiavej et attraktivt boligområde. Lido er en sjælden, arkitektonisk attraktion. Den har mange af funktionalismens kendetegn, men bebyggelsen kan i sin helhed ikke siges stilmæssigt at tilhøre den internationale funktionalisme, som blandt andet arkitekten Arne Jacobsen byggede i. Fra 1950'erne var byens forstæder inde i en rivende udvikling. Strandvejen blev udbygget i 1940'erne og åbnede i første omgang for en øget rekreativ udnyttelse af dette område, og i efterkrigstiden blev det tidligere fiskerleje Bybæk omdannet til en egentlig forstadsbebyggelse. Uhr-

høj ekspanderede voldsomt omkring 1960. Også i Vinding kom et nyt kvarter til i løbet af 1950'erne. Det var Bøgeparken, der lå langt fra de gamle kvarterer i Mølholm og Vinding. Parcelhuskvarteret ved Vindinggård Ringvej blev startet i 1960'erne. I dag står det med sit net af blinde stikveje og de store fællesarealer som et forbillede for mange parcelhusudstyknings fra den tid. Med kommunesammenlægningen i 1970 fortsatte udviklingen med stigende bosætning uden for Midtbyen, og det fortsatte i de følgende år. I 1985 boede over dobbelt så mange vejensere uden for Midtbyen som i centrum. Den største udbygning af nye boligområder i Vejle foregik på Søndermarken,

i Vindinggård og i Bredballe. Uhrhøj skulle til dels udbygges, og der var stadig plads på Nørremarken. I 1970 fandt Sydjyllands største bolig- og byggeudstilling »Bo godt - Vejle viser vej« sted ved Pomonavvej på Søndermarken. Udstillingen viste 10 énfamiliehuse, der var opført efter de nyeste principper, og blev således startskuddet til udbygningen af Søndermarken. Polarforskerkvarteret opstod samme år, og udstykningsen omkring Umanak- og Thulevej blev udbygget. Byggeriet af énfamiliehuse stod næsten stille i begyndelsen af halvfjerdserne. Et af de områder, hvor der blev bygget, var Bredballe Villapark, der blev et af de største parcelhusområder i landet.

Momsnedsættelse og nye erhvervsvirksomheder satte dog igen gang i byggeriet. Nye udstykninger kom til bl.a. i Vinding ved Vindingevej. Langt op i firserne blev nybyggeriet holdt nede pga. oliekrisen i 1979 og kartoffelkuren i 1986. Der kom udstykninger ved Gunnbjørns Vej, Sandnæsvej og Bygden på Søndermarken. I slutningen af 1980'erne kom der gang i byggeriet Lille Grundet, som med sine forskellige boligtyper blev atypisk byggeri, der i høj grad afveg fra de traditionelle parcelhuskvarterer med typehuse. Det var en helstøbt bebyggelsesplan, der gav en tæt sammenhæng mellem husene i stræderne og naturområdet, der grænser op til området. Samtidig blev

der på Hegnsgårdsvej og Bjerreager i Bredballe lavet en udstykning med landsbykarakter, hvor husene ligger tæt på vejen, og hvor vejen ikke er blind.

Siden 1990 er byggeriet bl.a. sket på Lille Grundet ved Ringdams Kobbøl, i Skibet ved Skibet Bakkevej og Præstegårdsvej, på Uhre ved Gaiavej, i Bredballe ved Johannebjergparken og i Vinding Landsby ved Højskolevej.

I Bredal og i Nr. Vilstrup er opført boliger på jordbrugsparceller. De har fået deres eget arkitektoniske udtryk, der er forskelligt fra boligerne i byområder.

Det er karakteristisk gennem de sidste 10 år, at husene er større fra starten - ofte omkring 150 m², at der ikke er plan-

lagt en arkitektonisk sammenhæng i områderne, og at forskellige ejerformer bliver blandet.

Det giver også en blanding af individuelle parcelhuse og tæt/lav boliger.

Parcelhusbyggeriet er præget af det individuelle byggeri, hvor hustyper, tagformer og materialer bliver blandet, og hvor den enkelte bygherre kan vælge det arkitektoniske udtryk, der passer til tidens trend. Det betyder, at områderne i dag bliver mere ens end tidligere.

Der er langt fra Lido bebyggelsens tætte sammenhæng mellem bebyggelsesplan og arkitektur til den nye tids individualisme.

Det bliver spændende at se, hvad de kommende 10-20 års udvikling af parcelhuset vil tilføre Vejle.

VILLAER 1860 - 1920

Borgerskabet byggede store villaer fra ca. 1860-1920. Villaerne blev opført i forskellige stilarter, ofte med et romantisk og nærmest »gammeldags« udtryk. Arkitekterne fandt inspiration i Italien, Schweiz, England og gotikkens motiver, og stilarterne var ofte blandet sammen. Villaerne var store og individuelt udformede, og i dem boede det bedre borgerskab og deres tjenestefolk. Planen er snørklet, men rummelig, og husene

bærer præg af høj håndværksmæssig kvalitet og detaljering, som i dag er næsten ubetalelig. Stuk, fyldingsdøre, paneler og fodlister blev anvendt til at give husene deres karakteristiske interiør. Med nationalromantikens »indtog« mod slutningen af det 19. århundrede kom der en reaktion på stilforvirringen. Arkitekterne viste interesse for traditionel, dansk byggeskik, og de ønskede nu mere praktiske huse bygget

af danske materialer som røde mursten og tegl. Den såkaldte palæstil med hvide villaer med mansardtag af sort- eller grøn-glaserede tegl er karakteristisk for perioden. Villaernes mange detaljer kræver ofte megen vedligeholdelse. Omkring Store og Lille Bjerggade og Kiddesvej findes mange eksempler på periodens arkitektur.

- 1 Teglgaardsvej 2 - Engelskinspireret villa i sort bindingsværk fra 1906
- 2 St. Bjerggade 4E - Markant villa fra 1902 med kamtakket gavl og hjørnekarnap
- 3 Brummersvej 10 - En af de større villaer fra 1910
- 4 Brummersvej 14 - Villa fra 1909 med karakteristisk tårn
- 5 Strandvejen 23 - Villa fra 1929

MURERMESTERHUSET 1910-1930

I årene efter 1910 afløstes nationalromantikken af en ny strømning, der ønskede at fremhæve husenes enkelhed og skulpturelle tyngde.

Nyklassicismens betoning af rytme, klare proportioner og det enkle og typiske inspirerede også arkitekterne i tiden.

En række anerkendte arkitekter dannede i 1915 foreningen »Bedre Byggeskik«.

Arkitekterne ønskede at udbygge parcelhuskulturen med enkle, solide huse bygget til borgere med en almindelig indkomst.

Enhver kunne nu i princippet bestille et sæt tegninger og lade en lokal bygmester opføre huset. På en måde blev huset

senere typehus.

Murermesterhuset er i halvanden etage med hel eller delvis kælder. Det er oftest i blank mur med røde tegl, men kan også være pudset. Huset har murede kvadre og tandsnitsgesimser som eneste »pynt« i facaden. Taget er typisk i tegl med halvvalm.

Mange murermestehuse har en karnap fra stuen, evt. med altan ovenpå, og mange ses ligeledes med mindre tilbygninger mod haven med vaskehus m.v. Vinduerne i træ har sprosser og er placeret i en bestemt takt i facaden. Husets grundplan er oprindelig næsten kvadratisk, og dets kompakte form gør det meget praktisk både med opvarm-

ning og vedligeholdelse. Det er en såkaldt korsplan, hvor husets skille- rum er placeret i korsform omkring den centralt placerede skorsten.

Murermesterhuset hører som type hjemme fra 1910-1930, men det blev fortsat bygget helt frem til begyndelsen af halvtredserne, hvor det dog ændrede udseende.

I Vejle findes der mange eksempler på denne type enfamiliehuse, eksempelvis på Sdr. Villavej, Søndermarksvej, Grønvang og Stadion Allé. Én af de fremtrædende arkitekter, der prægede periodens villabyggeri i byen, var Frits Jensen, som gennem 40 år evnede at følge tidens skiftende stilarter.

- 1 Boeskærvej 12 - Karakteristisk murermestervilla fra 1928 placeret i smukke omgivelser
- 2 Nordre Villavej 4 - Hvidpudset murermestervilla fra 1924 med havestue og vindfang
- 3 Sdr. Villavej 15 - Rigt detaljeret murermestervilla fra 1929

FUNKISVILLAEN OG BUNGALOWEN I 1930'ERNE

I 1930'erne skete der væsentlige ændringer inden for arkitekturen.

I Danmark kalder vi den nye strømning for funktionalisme.

Arkitekturen skulle nu være praktisk og frem for alt funktionel, både i sin brug og i sit udtryk.

Overflødig udsmykning som stuk og profileringer skulle bandlyses, og sym-

metrien og det monumentale neddæmpes.

Ideelt set skulle villaerne bygges af det nye, moderne materiale jernbeton, men oftest er de hvide, kubistiske former i realiteten opnået med traditionelt murværk, der er pudset.

Vinduerne skulle stå skarpt med stålrammer uden sprosser, og blev som noget

nyt placeret i hjørnerne. Taget er fladt.

Hus og have skulle endvidere knyttes tættere sammen.

Lidobebyggelsen på Fredericiavej er det mest karakteristiske eksempel på funkisstilen i Vejle, men flere steder i byens ældre parcelhuskvarterer er der eksempler på byggestilen i trediverne.

1 Fredericiavej - Lidobebyggelsen er et karakteristisk eksempel på den funkisinspirerede byggestil i 30'erne

2 Fredericiavej 47 - En funkisvilla med inspiration i krydstogtskibenes kommandobro

3 Strandvejen 1 - Bungalow i to etager med mørke, vandrette bånd

Bungalowen var den mere folkelige udgave af funkisvillaen, og ses mange steder i Vejle. Bungalow er et indisk ord for denne hustype, som englænderne bragte med fra Indien. Den typiske bungalow er i én etage med høj kælder.

Varianter af bungalowen i to etager ses også. Her er boligen ligesom murestmestervillaen inddelt i en dag- og en natzone. Huset har en næsten kvadratisk grundplan. Taget er ikke længere helt fladt, men pyramidefor-

met med lav hældning og belagt med tagpap. Huset er oftest muret i røde eller gule mursten, men ses også pudset og i lyse nuancer, som hvid, gul og lysegrøn. Vinduerne er oprindeligt lavet i støbejern eller træ

og er ligesom i funkisvillaen ofte placeret i husets hjørner. Enkelte bungalows har terrasser i niveau med stuen, så hus og have som noget nyt funktionelt knyttes sammen.

STATSLÅNSHUSET 1940 - CA. 1960

- 3
- 1 Irisvej 14 - Et af de små, karakteristiske statslånhuse i røde mursten
 - 2 Irisvej 15 - Statslånhus med hvid sprøjtepuds
 - 3 Kirsebærvej 10 - Et typisk hus fra 50'erne hvor inspirationen tydeligt kommer fra muremestervillaen

I slutningen af trediverne blev der indført statsstøtte til byggeriet i form af billige lån.

Lånene satte skub i bl.a. parcelhusbyggeriet, så det vandt udbredelse både geografisk og socialt.

En bredere del af befolkningen fik nu eget hus.

Statslånslandet var oprindeligt et ét-plans længehus på ca. 85 m² opført i traditionel teglmur i røde eller gule tegl. Gasbeton og lignende materialer blev senere også taget i brug. Taget er lavt, beklædt med bølgeeternit eller tegl.

Kælderen blev ofte sparet væk og erstattet af et mindre udhus. Flere huse har dog kælder under halvdelen af huset.

Der var strenge krav til

statslånslandet, bl.a. til pris, isolering og indretning, som var med til at fremme udviklingen af

huset som type. Krav om separat køkken og bad m.m.

var dog generelt med til at hæve boligstandard.

Husets få kvadratmeter blev udnyttet optimalt i indretningen, så overflø-

digt gangareal, den »fine« ekstra stue og spisestuen blev skåret væk. Der kom en mindre spisekrog i køkkenet i stedet, og fra stuen var der direkte udgang til terrasse og have, som var i samme niveau.

Mange har med tiden bygget om og bygget til, så statslånslandene har ændret karakter. Der findes kun meget få oprindelige eksempler på de små huse

i dag. Kravene til statslånet blev efterhånden ændret, så husene måtte være større og koste mere.

Ordningen ophørte helt i 1958.

I halvtredserne blev der også bygget en del enfamiliehuse inspireret af 20'ernes muremestervilla.

Husenes udseende ændredes dog en del. Tagets valm forsvandt, og udhænget blev større, vinduerne blev kvadratiske og sprosserne forsvandt. Ligeledes var vinduer, døre og vindskeder typisk hvidmalede.

Disse varianter var mindst lige så praktiske, men husenes arkitektoniske styrke blev mindre med denne udvikling.

PARCELHUSET I 1960'ERNE

Som udløber fra halvtredsernes begyndende typisering af parcelhusene, fandt man i 1960'erne på at udvikle egentlige typehuse.

Disse huse var gennemtegnede på forhånd og kunne nærmest fremstilles på samlebånd. Firmaer tilbød typehuse, og arkitekternes rolle i parcelhusbyggeriet blev derfor mindre. Typehuse kom helt til at dominere husbyggeriet i tresserne og halvfjerdserne, og overalt i Vejle findes eksempler på denne tids eksplosive udvikling.

Typehuset var normalt et ét-plans længehus uden kælder med lavt sadeltag af tegl eller eternit.

Byggeteknikken var ny-

tænkende, hvor huset ikke længere var fuldmuret, men med en let konstruktion med bærende indervægge. Råhuset kunne således opføres i løbet af få dage. En halvtvends skalmur blev bygget udenpå, ofte kun til vinduernes overkant, hvorover der blev beklædt med brædder. Også gavltrekanterne blev bræddebeklædte.

Skalmurene var i blank mur af røde eller gule mursten, men også den mere moderne, hvide kalksten blev anvendt.

Planen var den såkaldte »pistolgangstype«, hvor en lille L-formet fordelingsgang gav adgang til alle husets rum. Husets primære opholdsstue blev

orienteret mod solen med store vinduer i facaden og havedør, mens de øvrige rum havde mindre vinduer.

Hovedindgang og husets birum var orienteret mod husets skyggeside. Her var også bryggers og ekstra børneværelser.

Efterhånden blev typehuse større og større. Den store vinkelstue, gæstetoilet og flere værelser kom til, og huse på 200 m² blev ikke sjældne syn.

Tressernes typehuse var måske hverken arkitektonisk spændende eller udfordrende, men trods deres anonymitet og ensartethed udadtil har husene generelle kvaliteter, bl.a. byggeteknik, der gør

dem nemme at reparere, bygge om og bygge til.

Tressernes typehus er endvidere et meget dansk normbillede.

Huset fortæller intet om eksperimenter og oprør, men mere om tryghed, hygge og selvtilstrækkelighed.

Allerede i halvtredserne, men især op gennem tresserne blev der bygget en del én-familiehuse med et mere modernistisk udtryk.

Huse blev bygget i samme materialer, men som noget nyt var de med det såkaldte built-up tag - et helt fladt tag beklædt med tagpap.

2

1 Bellisvej 19 - Typisk parcelhus fra 60'erne
2 Fuglebakken 3 - Villa fra 1969, der med det flade tag har et mere modernistisk udtryk

1

PARCELHUSET I 1970'ERNE

I takt med husenes arealmæssige vækst og udstykningernes mindre og mindre grunde, blev der i halvfjerdsenerne behov for at bygge i halvanden etage.

Det store, markante trekantede tag beklædt med tegl eller eternit blev et selvstændigt arkitektonisk motiv i tiden.

Sadeltaget havde ofte stort udhæng, som overdækkede en terrasse, og det var placeret oven på langsgående mure typisk

af hvide, røde eller gule mursten.

Planløsningen i huset var opdelt i en voksen og en børneafdeling på hver sin etage, og alrummet kom til som noget nyt. Køkken, spiseplads og stue voksede sammen og her kunne familien opholde sig sammen.

Stuen på 1. sal blev belyst af et stort glasparti i gavlen, og der var en overdækket tagterrasse i hele tagets bredde.

Det store, tunge tag, de

mørke farver og grove materialer, der var oppe i tiden, gjorde husene meget mørke at opholde sig i. Farverne i husene er dog med tiden blevet lysere i grålige eller hvide nuancer.

A-huset var en sideløbende variant af ovennævnte typehus, som blev bygget i såvel 1 som 1½ plan. Facaderne i A-huset var i stedet meget lave, så taget næsten rørte jorden, og dermed udgjorde nærmest hele bygningskroppen.

1 Højstrupvej 3 - et typisk 70'er hus
2 Knabberupvej 29 - det særprægede A-hus

PARCELHUSET I 1980'ERNE

Den enkle arkitektur i 60'erne og 70'erne blev afløst af farverige og fantasifulde idealer - den såkaldte postmodernisme, hvor alt var tilladt. Inspirationen kom mange steder fra, og stilarter blev mikset på kryds og tværs. Klassiske søjler, spanske buer og geometriske former prægede arkitekturen, og der blev brugt stærke farver som pink, turkis, grøn og koboltblå. Både symmetri og asymmetri blev dyrket af arkitekterne, og planløsningerne blev mere snørklede end hidtil.

Man fik et overfladisk forhold til materialer. Der var

ikke længere noget krav om ægthed eller synlige konstruktionsprincipper.

Murede vægge og gipsvægge blev behandlet ens, og konstruktioner blev gemt bag gips, puds eller forskellig beklædning.

Kvadratiske bygningskroppe med pyramidetag var populære. Inspirationen til disse kom bl.a. fra 30'ernes bungalows.

En mere anonym form for typehuse blev også bygget i firserne, og det er denne type, der er flest eksempler på i Vejle. Huse, der blot var en fortsættelse af tidligere årtiers parcelhusbyggeri.

2

1

1 Polarvej 50 - Et af de mere anonyme parcelhuse fra 80'erne
2 Polarvej 17 - Parcelhuse med forskudte tagflader blev mere og mere almindelige i tiden

PARCELHUSET I 1990'ERNE OG FREM TIL I DAG

Efter stilstand i slutningen af firserne og starten af halvfemserne, kom der midtvejs i årtiet igen gang i parcelhusbyggeriet.

Postmodernistiske huse prægede stadig en væsentlig del af det samlede billede, men der kom også salg i det egentlige typehus igen.

Trods et imponerende udvalg af variationer i de enkelte huses planer og facader, er det dog netop en vis typisering og ensartet-

hed, der er karakteristisk stadigvæk.

Bygningerne er beklædt med mursten, både røde og gule, og mange huse pudses eller vandskures og males typisk hvide, gule, røde m.m.

Teglsadeltage med valm eller halvvalm og kraftige udhæng er karakteristisk for husene. Ligesom kar-napper og havestuer i forskellige udformninger skyder sig ud fra facaden.

Der er en vis nostalgi over

parcelhusbyggeriet i dag. Nationalromantikens villaer, nyklassicismen og muremestervillaerne er klare referencer, når der bygges nyt, og mange parcelhuse ligner derfor mini-udgaver af herregårde med tårne og kviste eller bondehuse med småsprossede vinduer.

Kan man ikke finde det 18. hundredets palæ, som egentlig var drømmeboligen, ja, så bygger man noget, der ligner.

Bilen har også sat sit præg med store, dobbelte carporte og garager, der fylder næsten lige så meget som husene. Grunden virker derfor lille i forhold til huset.

Husene bliver større og større, og materialerne er dyre. Vinduer i teak og mahogni er ikke sjældne.

Træhuse har også set sit begyndende indtog i parcelhusbyggeriet i Danmark.

Siden starten af firserne

har man bygget træhuse med inspiration i norske, svenske, finske og amerikanske bjælkehuse.

I dag er antallet af træhusbebyggelser vokset i takt med en øget interesse for økologi og bæredygtighed, og huse med et anderledes og mere »dansk udtryk« skyder nu også op.

Ofte er disse individuelt udformede huse med større arkitektonisk kvalitet, der ligeledes tager hensyn til miljøet.

1

- 1 Rønshovedvej 65 - Villa fra 2003 med spændende kombination af pudsede mursten og træ
- 2 Alrøesvej 10 - Villa fra 2003 med udsigt over Vejle Fjord
- 3 Højbovej 9 - Et vellykket parcelhus fra 2002 med et anderledes og individuelt udtryk
- 4 Højstrupvej 28 - Nybygget parcelhus med moderne udtryk
- 5 Skovvejen 18 - Et individuelt og anderledes træhus fra 2000

2

3

4

5

1

1 Aakjærvej 6
2 Brummersvej 7

LITTERATUR

Olaf Lind og Jonas Møller: Bag Hækken.
Arkitektens Forlag 1996.

Erik Nygaard, Jesper Warming og Nybolig:
Familiens hus. 1997.

Vejle Kommuneatlas, byer og bygninger 2000
www.vejle-kommuneatlas.dk

Vejles Historie, bd. 4. Det ny Vejle 1970-2000. Vejle 2002

Bygningskulturelt Råd: www.bygningskultureltraad.dk

Raadvad Centret, Restaurering og arbejdsanvisninger
www.raadvad.dk

Kulturarvsstyrelsen, Information om bygningsbevaring
www.kuas.dk

Vejle Byhistoriske Arkiv & Stadsarkiv, Enghavevej 2,
7100 Vejle Telefon 7583 4744, www.vejlestadsarkiv.dk

Teknisk Forvaltning, Kirketorvet 22, 7100 Vejle
Telefon 7644 4000, Vejle Kommune: www.vejle.dk

2

1

2

3

4

1 Stadion Allé 5

2 Søndermarksvej 47

3 Niels Skousvej 1

4 Chr Winthersvej 35A, 35B